

УДК 378.016:3]:378.147.091.32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-49>

Олексій ШТЕПА,

orcid.org/0000-0003-0500-3000

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри філософії

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

(Полтава, Україна) *aleksej83@ukr.net*

Світлана КОВАЛЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5622-6357

спеціаліст вищої категорії,

викладач циклової комісії гуманітарної підготовки

Відокремленого структурного підрозділу «Полтавський фаховий коледж нафти і газу

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

(Полтава, Україна) *kovalenko.svitlana@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз методологічних підходів до проблеми застосування лекційних занять під час вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти. Було відзначено, що лекція, яка, переважно, має характер монологу, досить часто виявляється не здатною належним чином активізувати пізнавальну діяльність слухачів, «вмикати» їх увагу, мислення і навіть належним чином заволодіти їх увагою. Однак, це зовсім не означає безперспективності застосування сучасними викладачами закладів вищої освіти лекцій у своїй професійній діяльності. Традиційна лекція як форма викладання в ході вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти має незаперечні переваги, до яких належать: швидкість способу подання інформації, ефективність розкриття професійної спрямованості курсу, прямий особистий вплив лектора на студентську аудиторію тощо. Беззаперечним є і той факт, що використання лекційних занять у різних їх формах в процесі викладання предметів суспільствознавчого циклу дозволяє викладачеві максимально розкрити свої професійні та особистісні якості, налагодити психологічний контакт з аудиторією, надати поданій інформації унікального емоційного забарвлення. Водночас вона має і суттєвий недолік – пасивність студента на занятті, слабкий вплив на його пізнавальну діяльність. Саме тому, як було показано у нашій статті, доречним є використання нетрадиційних лекційних форм та інтерактивних засобів навчання. Поєднання традиційних та електронних технологій дозволяє викладачеві в організації освітнього процесу активізувати найсильніші сторони та істотно посилити слабкі. При цьому, використання лекції в умовах змішаного (очно-дистанційного) навчання не змінює базову організаційну форму освітнього процесу у вищій школі, але змінює якість надання освітніх послуг, збільшує її інформаційну наповнюваність і інтерактивність.

Ключові слова: лекція, студентська молодь, заклади вищої освіти, форми виховання, інтерактивні засоби навчання, суспільствознавчі дисципліни, нетрадиційна лекція, проблемна лекція, лекція-діалог.

Oleksiy SHTEPA,

orcid.org/0000-0003-0500-3000

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Philosophy

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) *aleksej83@ukr.net*

Svitlana KOVALENKO,

orcid.org/0000-0001-5622-6357

Specialist of the Highest Category,

Lecturer at the Cycle Commission of Humanities

Poltava Applied Oil and Gas College of the National University

«Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

(Poltava, Ukraine) *kovalenko.svitlana@ukr.net*

FEATURES OF THE APPLICATION OF LECTURE CLASSES DURING THE STUDY OF SOCIAL SCIENCE DISCIPLINES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article analyzes methodological approaches to the problem of using lectures during the study of social science disciplines in institutions of higher education. It was noted that the lecture, which mainly has the character of a monologue, quite often turns out to be unable to properly activate the cognitive activity of the listeners, "turn on" their imagination, thinking, and even properly capture their attention. However, this does not mean at all that the use of lectures by modern teachers of higher education institutions in their professional activities is hopeless. The traditional lecture as a form of teaching during the study of social science disciplines in institutions of higher education has undeniable advantages, which include: the speed of the method of presenting information, the effectiveness of revealing the professional orientation of the course, the direct personal influence of the lecturer on the student audience, etc. The fact that the use of lectures in various forms in the process of teaching subjects of the social science cycle allows the teacher to maximally reveal his professional and personal qualities, to establish psychological contact with the audience, and to give the presented information a unique emotional color is indisputable. At the same time, it also has a significant drawback – the student's passivity in class, weak influence on his cognitive activity. That is why, as was shown in our article, it is appropriate to use non-traditional lecture forms and interactive learning tools. The combination of traditional and electronic technologies allows the teacher in the organization of the educational process to activate the strongest aspects and significantly strengthen the weak ones. At the same time, the use of a lecture in conditions of mixed (face-to-face-distance) learning does not change the basic organizational form of the educational process in higher education, but changes the quality of providing educational services, increases its information content and interactivity.

Key words: lecture, student youth, higher educational institutions, forms of education, interactive learning tools, social science disciplines, non-traditional lecture, problem lecture, lecture-dialogue.

Постановка проблеми. Створення могутньої незалежної правової держави в Україні, її успішний розвиток неможливі без активної та свідомої участі у громадському та політичному житті більшості громадян. Але конструктивною, позитивною така участь може бути лише тоді, коли громадяни володіють певним мінімумом знань чинного законодавства, вміють його застосовувати на практиці, мають уявлення про характер суспільно-політичних процесів у нашій країні, її історію та особливості державотворення на вітчизняних теренах. Передати такі знання і покликана низка курсів суспільствознавчого циклу, що викладаються у закладах вищої освіти України.

Загальновідомо, що однією з найбільш поширених форм навчання є лекція. На жаль, традиційні форми її проведення не дають можливості студентам розвивати практичні навички, зокрема застосовувати на практиці норми чинного законодавства. Лекція, яка, переважно, має характер монологу, досить часто виявляється не здатною належним чином активізувати пізнавальну діяльність слухачів, «вмикати» їх увагу, мислення і навіть належним чином заволодіти їх увагою. Однак, це зовсім не означає безперспективності застосування сучасними викладачами закладів вищої освіти лекцій у своїй професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування лекцій у закладі вищої освіти досліджена у науковій літературі досить широко. Вітчизняні дослідники розглядали її з різних точок зору, аналізуючи як традиційні, так і нетрадиційні її форми. Насамперед в останні

роки було видано низку підручників та навчальних посібників, які розкривають загальні закономірності застосування лекційних занять у вищій школі, зокрема, це авторські підручники Л. Калашникової та О. Жерновникової (Калашникова, Жерновникова, 2016), С. Немченко (Немченко, 2014), Л. Якимової (Якімова, 2019), та електронний підручник «Педагогіка вищої школи» (Педагогіка вищої школи, 2019). Наявні і публікації, що розкривають окремі аспекти даної проблеми. Серед них варто назвати статті В. Желанової (Желанова, 2012), Н. Мачинської та С. Стельмах (Мачинська, Стельмах, 2012), В. Мізюк (Мізюк, 2020), Н. Олійник та Л. Спірідонової (Олійник, Спірідонова, 2020) тощо. Попри це, необхідно наголосити, що поза увагою залишаються особливості застосування лекції як форми навчання при вивченні суспільствознавчих дисциплін.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі особливостей застосування лекційних занять під час вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що слово «лекція» (від лат. «lectio» – читання) початково являло собою публічне читання тексту книг або зошитів, у які дослівно переписувалися книги. Водночас лекція – це логічно стрункий, системний, глибокий і зрозумілий виклад навчального матеріалу (Якімова, 2019: 63). Л. Калашникова та О. Жерновникова цілком доречно відзначають, що «лекція – це ефективна форма систематичного, живого, безпосереднього контакту свідомості, почуття, волі, інтуїції, переконання, усього багат-

ства особистості педагога з внутрішнім світом слухачів» (Калашнікова, Жернікова, 2016: 121). Саме ця форма навчання найбільш повно розкриває особистість викладача, відтворює не лише його знання з предмета, але і внутрішній духовний світ, життєвий досвід, демонструє широку палітру емоцій та невербальних засобів комунікації.

Н. Мачинська та С. Стельмах при цьому зауважують, що на сучасному етапі лекція – це організаційна форма навчання як «специфічний спосіб взаємодії викладача і слухачів (курсантів, студентів), у межах якого повною мірою реалізується різноманітний зміст і різні способи навчання», а також метод навчання як «монологічний виклад навчального матеріалу в систематичній і послідовній формі, сконцентрований в основному навколо фундаментальних проблем науки». Водночас, на думку дослідниць, лекція виступає методологічною та організаційною основою для всіх навчальних занять, у тому числі самостійних (методологічна, тому що вводить студента в науку взагалі, надає навчальному курсові концептуальності; організаційна, тому що всі інші форми навчальних занять так чи інакше «зав'язані» на лекції, найчастіше логічно йдуть за нею, спираються на неї змістовно і тематично) (Мачинська, Стельмах, 2016: 8).

Важко переоцінити значення лекційних занять для вивчення суспільствознавчих дисциплін. Адже для розкриття змісту законів суспільного розвитку, демонстрації дії тих чи інших суспільних норм в конкретних життєвих ситуаціях, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими подіями та соціальними процесами минулого і їх наслідками в сьогоденні, лекція – найбільш ефективна форма навчання. Крім того, лекція виконує ряд дуже важливих функцій, серед яких інформаційна, методологічна, виховна, розвивальна, орієнтуюча, організуюча, діагностична, стимулююча, систематизуюча тощо (Немченко, 2014: 98).

Н. Мачинська та С. Стельмах наголошують, що основна дидактична мета лекції – сформувати у здобувачів освіти систематизовані засади наукових знань із навчальної дисципліни, розкрити стан і перспективи прогресу в конкретній галузі суспільствознавчої науки, сконцентрувати увагу на найскладніших та вузлових питаннях, а також забезпечити орієнтовну основу для подальшого засвоєння навчального матеріалу (Мачинська, Стельмах, 2012: 12).

Виходячи з цього, фахівці у галузі педагогіки вищої школи формулюють такі головні дидактичні завдання лекції:

– забезпечення первісного знайомства слухачів з навчальним матеріалом, організація його початкового засвоєння;

– формування основи для подальшого самостійного вивчення й оволодіння знаннями з опрацьованої теми;

– формування наукового світогляду, виховання у здобувачів освіти пізнавальних інтересів (Педагогіка вищої школи, 2019: 100).

Головними дидактичними вимогами до лекції є такі:

– високий науково-теоретичний рівень поданого матеріалу;

– забезпечення ефективного сприйняття студентами викладеної на занятті інформації на основі врахування психолого-дидактичних закономірностей їх пізнавальної діяльності;

– формування високого рівня самостійності й ініціативності здобувачів освіти шляхом організації їх активної розумової діяльності у процесі викладу лекційного матеріалу;

– високий виховний вплив на студентів (Педагогіка вищої школи, 2019: 103).

Розрізняють кілька основних видів традиційної лекції. Наприклад, у вступній лекції викладач знайомить студентів з метою та завданнями навчальної дисципліни, її місцем у системі підготовки фахівця і взаємозв'язком з іншими дисциплінами навчального плану. Інформує їх стосовно розподілу навчального часу за видами занять, методичних особливостей вивчення навчальної дисципліни і семестрових індивідуальних завдань, форм звітності студентів й атестаційних вимог до знань і умінь, критеріїв оцінювання рівня засвоєння навчальної дисципліни, принципів рейтингової системи оцінювання (якщо таку систему запроваджено). Знайомить студентів з основними підручниками і навчальними посібниками (Педагогіка вищої школи, 2019: 100).

Оглядові лекції читаються викладачем наприкінці певного розділу чи всієї навчальної дисципліни. Вони мають віддзеркалювати основний зміст усіх теоретичних положень суспільствознавчої науки, що складають науково-понятійну основу цього розділу (дисципліни). Оглядова лекція має на меті систематизацію знань здобувачів освіти на більш високому рівні, загострення їх уваги на невирішених і спірних проблемах. В оглядовій лекції корисно виділити і чітко розглянути особливо важкі, дискусійні питання.

Варто відзначити, що класична інформаційна лекція історично складалась як засіб передавання готових знань студентам через монологічну форму спілкування викладача зі студентами.

Зміст такої лекції переважно включає викладання добре відомого навчального матеріалу для ознайомлення з ним та запам'ятовування (Педагогіка вищої школи, 2019: 101).

Проте, як і будь-яка інша форма навчальної діяльності, лекція має і свої вади. На думку В. Мізюк, істотними недоліками традиційної лекції є такі:

- привчає слухачів до пасивного, некритичного сприймання навчального матеріалу;
- гальмує бажання самостійно працювати над заданою темою;
- обмеженість застосування на лекції активних видів діяльності студентів залишає їх на репродуктивному рівні пізнавальної діяльності;
- темп читання лекції в аудиторії, як правило, орієнтований на середнього студента; він не враховує індивідуальні особливості сприймання (Мізюк, 2020: 137-138).

Зважаючи на викладене вище, вважаємо за доцільне застосовувати інноваційні методи навчання під час лекційного вивчення матеріалу студентами. Це спонукатиме студентів до розвитку творчих здібностей, мотивуватиме їх до отримання практичних навиків, допоможе забезпечити високий рівень професіоналізму в ході вивчення суспільствознавчих дисциплін. Під час проведення нетрадиційних лекційних занять студент більш ефективно налаштується на максимальну практичну реалізацію отриманих знань, зможе проявити свої творчі здібності, вирішувати проблемні завдання.

Вітчизняна дослідниця І. Дичківська вирізняє типові особливості активізації навчання за рахунок проведення нетрадиційних лекційних форм заняття. До них вона відносить:

- активізацію розумової діяльності (здобувач освіти змушений бути активним незалежно від його бажання);
- тривалий, а не короткочасний характер активності суб'єктів навчальної діяльності;
- самостійне, творче вироблення рішень у процесі освітньої діяльності, підвищення мотивації до навчання та самовиховання;
- постійну суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача і студента (Олійник, Спірідонова, 2020: 66).

Під час вивчення лекційного матеріалу студенти не тільки отримують необхідні для подальшої професійної діяльності знання, а й навчаються критично його оцінювати. Все частіше у закладах вищої освіти України викладачі з дисциплін суспільно-правового напрямку віддають перевагу нестандартним формам проведення лекційних занять, таким, як: проблемна лекція, лекція-діалог, лекція з аналізом конкретних життєвих ситуацій.

М. Олійник та Л. Спірідонова відзначають, що проблемна лекція – один із заходів раціоналізації та інтенсифікації освітнього процесу, вона забезпечує об'єктивний аналіз знань студентів і сприяє підвищенню ефективності та якості їх навчальної, пізнавальної та виховної роботи, розвитку пізнавальних інтересів студентів і набуттю навичок самостійного поповнення знань.

На думку дослідниць, саме проблемна лекція передбачає діалог викладача зі студентами: викладач постійно звертається до студентів з питаннями, які стимулюють розумову діяльність студента, мобілізують його до використання вже засвоєних знань з метою отримання нових. Під час лекції проблемного характеру здобувач освіти не отримує готових висновків. Він бере особисту активну участь у лекції, сприймаючи її полемічну суть. Саме викладач у ході лекції виокремлює коло нерозв'язаних питань, а потім за участю студентів дає на них виважені відповіді. Завдяки методичним заходам (висунення гіпотез, звернення «за допомогою» до аудиторії) викладач заохочує аудиторію до спільних роздумів, дискусій (Олійник, Спірідонова, 2020: 67). Такі лекції, зокрема, доцільно проводити в ході вивчення складних суспільних процесів та явищ, з метою тлумачення неоднозначних історичних фактів, аналізу колізійних правових норм тощо.

Робота викладача є творчою діяльністю і передбачає підведення студентів до самостійного здійснення висновків та вміння знаходити правильні рішення в проблемних ситуаціях. Задаючи запитання та відповідаючи на нього, викладач таким чином привертає увагу студента до наступного запитання з цієї ж теми. Тобто він стимулює розумову діяльність студента, залучає до творчого процесу, одночасно пропонуючи для ґрунтовнішого вивчення теми ознайомитися з науковими доробками вітчизняних та закордонних вчених (монографіями, статтями).

М. Олійник та Л. Спірідонова наголошують, що кожна лекція-діалог складається з трьох етапів. Перший етап лекції діалогу передбачає формулювання чіткої проблеми перед аудиторією. Завдання викладача на цьому етапі – окреслити коло питань, що потребують обговорення у процесі дискусії, спрямувати таку дискусію в русло обговорюваної теми. Другий етап – колективний пошук правильного вирішення цієї проблеми. Важливим завданням для викладача є подача додаткової інформації з питання, що розглядається, і виявити нові судження та умовиводи, накреслити шляхи вирішення проблеми на основі висловлених думок. Третій етап лекції, з точки

зору дослідниць, передбачає формулювання висновків. Лектор узагальнює позиції аудиторії, співставляє тези та контртези, аргументацію студентів, вироблені в ході дискусії, висловлює свою думку й судження з проблеми, ставить допоміжні запитання та співвідносить основні висновки з проблемою (Олійник, Спірідонова, 2020: 67).

Упровадження в практику вищої освіти нетрадиційної лекції-діалогу потребує від викладача вміння працювати з аудиторією та досконалого знання навчального матеріалу з урахуванням рівня підготовленості студентів. Участь здобувачів освіти у лекції-діалозі забезпечується різними прийомами, наприклад таким, як запитання до аудиторії, що носить інформаційний характер, а саме спрямоване на перевірку про інформованість студентів з даної проблеми, актуалізацію знань, необхідних для її розуміння, та визначення ступеня готовності до сприйняття матеріалу, що викладається на лекції (Олійник, Спірідонова, 2020: 67).

Так, вивчаючи тему «Права та свободи громадян в Україні», викладач використовує кілька завдань, які розглядаються на лекції:

1. Прогнозуючі завдання – застосовуються під час визначення теми лекції, тлумачення окремих термінів (права і свободи людини, громадянство, механізм захисту прав людини, правоохоронна система тощо) і перерахування основних засад правоохоронної системи України. Такі завдання сприяють розвитку теоретичного мислення студентів.

2. Ретроспективні завдання, що спрямовані на освоєння матеріалу на основі раніше вивченого. Так, наприклад, викладач звертає увагу здобувачів освіти на систему права України, принципи цієї системи, особливості забезпечення реалізації правових норм в Україні та за її межами. Такі завдання спрямовані на закріплення раніше вивченого матеріалу і на власний життєвий досвід студента, вони допомагають стимулювати розумову діяльність студентів та створюють умови для подальшої самостійної навчальної діяльності.

3. Контрольні завдання передбачають перевірку рівня засвоєння студентами матеріалу, що вивчається. Такі завдання дають можливість викладачеві перевірити знання студентів та, у разі потреби, відкоригувати засвоєний матеріал. Дослідниці відзначають, що контрольні завдання допомагають активізувати роботу студентів протягом всієї лекції.

Одним зі способів активізації освітньої діяльності студентської молоді під час лекційного курсу вивчення дисциплін суспільно-правового напрямку, на думку М. Олійник та Л. Спірідонової, є лекція з розбором конкретних життєвих ситуацій. За своєю суттю така лекція має диску-

сійний характер і спрямована на пригадування вже отриманих у процесі навчання знань. Така форма лекції може проводитися з використанням мультимедійних засобів навчання (відеофільм, діафільм, аудіозапис тощо). Інформація, що подається викладачем з використанням мультимедійних засобів навчання, повинна містити інформацію, яка в подальшому обговорюється на лекції. Завданням викладача, при цьому, є розгортання дискусії, метою якої є зосередження уваги студентів на важливих проблемах, налаштувати студентську молодь на творче сприйняття інформації, яку надає викладач (Олійник, Спірідонова, 2020: 67).

В. Желанова також пропонує кілька різновидів нетрадиційних лекцій – лекцій контекстного типу. Вона зауважує, що у лекціях контекстного типу відбиваються провідні переваги контекстного навчання, а саме: студент із самого початку знаходиться в діяльній позиції; включається весь потенціал активності щодо прийняття спільних рішень; знання засвоюються студентами в процесі розв'язання модельованих професійних ситуацій, що обумовлює розвиток пізнавальної та професійної мотивації майбутнього фахівця, особистісних смислів процесу навчання; використовується поєднання індивідуальних та колективних форм роботи студентів, що дозволяють розвивати ділові й комунікативні якості особистості; упроваджується модель «суб'єктних» відносин між викладачем та студентами, що сприяє формуванню «суб'єктної позиції», рефлексивності майбутнього фахівця (Желанова, 2012: 51).

Наприклад, «лекція удвох» – це лекція, у якій задаються предметний та соціальний контексти ситуації обговорення теми і пов'язаних з її розкриттям проблем з різних позицій: теоретика і практика, прибічника і противника інновацій тощо. Як зазначає дослідниця, у ході її моделюються реальні професійні ситуації обговорення теоретичних питань з різних позицій двома фахівцями. При цьому порушується звична установка слухача на отримання достовірної інформації від одного викладача, розвивається критичність розуму, аналітичні уміння й навички.

Доречно використовувати і лекцію із заздалегідь запланованими помилками, що являє собою лекцію, у якій викладачем закладені змістовні або методичні помилки, про наявність яких попереджені студенти. У процесі лекції вони повинні їх знайти і повідомити лектора. Цей вид лекцій контекстного типу, на думку В. Желанової, сприяє розвитку критичності розуму, формуванню рефлексивно-аналітичних умінь та навичок (Желанова, 2012: 50).

Подібні лекції доречно застосовувати, зокрема для аналізу правового врегулювання конкретних життєвих ситуацій, окремих історичних подій, явищ чи процесів, законів чи теорій суспільно-політичного розвитку тощо.

Висновки. Підводячи підсумки можемо відзначити, що традиційна лекція як форма викладання в ході вивчення суспільствознавчих дисциплін у закладах вищої освіти має незаперечні переваги, до яких належать: швидкість способу подання інформації, ефективність розкриття професійної спрямованості курсу, прямий особистий вплив лектора на студентську аудиторію тощо. Беззаперечним є і той факт, що використання лекційних занять у різних їх формах в процесі викладання предметів суспільствознавчого циклу дозволяє викладачеві максимально розкрити свої

професійні та особистісні якості, налагодити психологічний контакт з аудиторією, надати поданій інформації унікального емоційного забарвлення. Водночас вона має і суттєвий недолік – пасивність студента на занятті, слабкий вплив на його пізнавальну діяльність. Саме тому, як було показано у нашій статті, доречним є використання нетрадиційних лекційних форм та інтерактивних засобів навчання. Поєднання традиційних та електронних технологій дозволяє викладачеві в організації освітнього процесу активізувати найсильніші сторони та істотно посилити слабкі. При цьому, використання лекції в умовах змішаного (очно-дистанційного) навчання не змінює базову організаційну форму навчального процесу у вищій школі, але змінює якість надання освітніх послуг, збільшує її інформаційну наповнюваність й інтерактивність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Желанова В.В. Лекція контекстного типу як форма організації навчання в системі фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2012. Випуск 24. С. 48-52.
2. Калашнікова Л. М., Жерновникова О.А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навчальний посібник. Харків, 2016. 260 с.
3. Мачинська Н.І., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.
4. Мізюк В.А. Лекція у сучасному закладі вищої освіти в умовах змішаного навчання. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Секція 5. Соціальна Педагогіка. 2020. № 90. С. 135-141.
5. Немченко С.Г. Педагогіка вищої школи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
6. Олійник Н.А. Спирідонова Л.М. Нетрадиційні форми лекцій як засіб підвищення ефективності навчання студентів у вищих аграрних закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 65-68.
7. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник / В.П. Головенкін; КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.
8. Якимова Л.П. Методика викладання фахових дисциплін у ЗВО: опорний конспект лекцій у схемах і таблицях: навч. посібник. Чернівці: Технодрук, 2019. 177 с.

REFERENCES

1. Zhelanova V.V. (2012). Lektsiia kontekstnoho typu yak forma orhanizatsii navchannia v systemi fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u VNZ [A context-type lecture as a form of organization of training in the system of professional training of future primary school teachers in higher education institutions]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Series "Pedagogy, social work". Issue 24. P. 48-52. [in Ukrainian].
2. Kalashnikova L. M., Zhernovnykova O.A. (2016). Pedahohika vyshchoi shkoly u skhemakh i tablytsiakh : navchalnyi posibnyk. [Higher school pedagogy in diagrams and tables: a study guide]. Kharkiv. 260 p. [in Ukrainian].
3. Machynska N.I., Stelmakh S.S. (2012). Suchasni formy orhanizatsii navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Modern forms of organization of the educational process in higher education: educational and methodological manual]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 180 p. [in Ukrainian].
4. Miziuk V.A. (2020). Lektsiia u suchasnomu zakladi vyshchoi osvity v umovakh zmishanoho navchannia. [A lecture in a modern institution of higher education in conditions of mixed learning]. *Pedagogical sciences*. Collection of scientific papers. Section 5. Social Pedagogy. Vol. 90. P. 135-141. [in Ukrainian].
5. Nemchenko S. H. (2014). Pedahohika vyshchoi shkoly : Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. [Higher school pedagogy: Textbook for students of higher educational institutions]. Donetsk: LANDON-XXI. 534 p. [in Ukrainian].
6. Oliinyk N.A. Spiridonova L.M. (2020). Netradytsiini formy lektsii yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti navchannia studentiv u vyshchykh ahrarykh zakladakh osvity. [Non-traditional forms of lectures as a means of increasing the effectiveness of student education in higher agricultural educational institutions]. *Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools*. Issue. 69. Vol. 3. P. 65-68. [in Ukrainian].
7. Pedahohika vyshchoi shkoly (2019). [Elektronnyi resurs]: pidruchnyk / V.P. Holovenkin. [Higher school pedagogy [Electronic resource]: textbook / V.P. Golovenkin]. Kyiv: KPI named after Igor Sikorskyi. 290 p. [in Ukrainian].
8. Iakymova L.P. (2019). Metodyka vykladannia fakhovykh dystsyplin u ZVO: oporny konспект lektsii u skhemakh i tablytsiakh: navch. posibnyk. [Methodology of teaching professional disciplines in higher education institutions: basic outline of lectures in diagrams and tables: teaching. manual]. Chernivtsi: Technoprint. 177 p. [in Ukrainian].